

ПАРАДИГМА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІРИ

©2026 ДМИТРЕНКО Г. А., ГОЛОВАЧ Н. В., ВАСИЛЕЦЬ Н. М.

УДК 330.34:005.21:330.59
JEL: D02; O10; R58; Q01

Дмитренко Г. А., Головач Н. В., Василюк Н. М. Парадигма сталого розвитку соціально-економічних систем: управлінський та інституційний виміри

У статті узагальнено сучасні наукові підходи до розуміння парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем і обґрунтовано доцільність її розгляду крізь призму двох взаємопов'язаних площин – управлінської та інституційної. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах воєнних, соціальних, екологічних і структурних викликів для України традиційна модель економічного зростання вже не забезпечує належної стійкості розвитку, тоді як реалізація Цілей сталого розвитку потребує узгодження стратегічного планування, механізмів публічного управління, інституційних правил, партнерських практик і процедур моніторингу результатів. Методичну основу дослідження становлять контент-аналіз міжнародних і національних стратегічних документів, порівняльний аналіз положень інституційної економіки та управління сталим розвитком. Доведено, що управлінський вимір охоплює цілепокладання, стратегію, координацію, ресурсне забезпечення, моніторинг і адаптацію рішень, а інституційний – систему формальних норм, організацій, розподілу повноважень, механізмів підзвітності та неформальних цінностей, які задають правила взаємодії суб'єктів розвитку. За результатами порівняльного аналізу встановлено, що українські документи стратегічного рівня достатньо повно репрезентують цільову та інституційну компоненти сталого розвитку, проте нерівномірно операционалізують міжрівневу координацію, систему показників результативності та інтеграцію соціальних, економічних і екологічних пріоритетів у практику управлінських рішень. Наукова новизна полягає в розробленні структурно-логічної моделі парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем як синтезу управлінських механізмів і інституційної архітектури. Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання під час підготовки державних, регіональних і корпоративних стратегій, програм відновлення, документів міжсекторального партнерства та систем моніторингу результативності сталого соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: парадигма сталого розвитку; соціально-економічні системи; управлінський вимір; інституційний вимір; інституційна економіка; сталий соціально-економічний розвиток; управління сталим розвитком; економіка сталого розвитку.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Дмитренко Геннадій Анатолійович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (вул. Фрометівська, 2, Київ, 03039, Україна)

E-mail: dmitrenko2000@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8211-5690>

Головач Наталія Василюк – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри економіки бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (вул. Фрометівська, 2, Київ, 03039, Україна)

E-mail: n_golovach@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-6575>

Василюк Неля Михайлюк – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки підприємства і менеджменту, Академія праці, соціальних відносин і туризму (вул. Кільцева дорога, 3а, Київ, 03187, Україна)

E-mail: vasilets1306@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3757-4767>

UDC 330.34:005.21:330.59
JEL: D02; O10; R58; Q01

Dmytrenko H. A., Holovach N. V., Vasylets N. M. Paradigm of Sustainable Development of Socioeconomic Systems: The Managerial and Institutional Dimensions

The article examines the contemporary scientific approaches to understanding the paradigm of sustainable development of socioeconomic systems and substantiates the feasibility of considering them through the prism of managerial and institutional dimensions, which are viewed as intertwined ones. The relevance of the research is determined by the consideration that, in the context of military, social, environmental, and structural challenges for Ukraine, the traditional model of economic growth no longer ensures adequate development sustainability, whereas the implementation of the Sustainable Development Goals requires harmonization of strategic planning, public governance mechanisms, institutional rules, partnership practices, and result monitoring procedures. The methodological basis of the research consists of content analysis of international and national strategic documents, comparative analysis of the provisions of institutional economics and sustainable development management. It has been proved that the managerial dimension encompasses goal setting, strategy, coordination, resource provision, monitoring, and adaptation of decisions, while the institutional dimension covers the system of formal norms, organizations, distribution of powers, accountability mechanisms, and informal values that establish the rules of interaction among development actors. Based on the results of the carried-out comparative analysis, it was found that Ukrainian strategic-level documents sufficiently represent the target and institutional components of sustainable development, but they unevenly operationalize inter-level coordination, the system of performance indicators, and the integration of social, economic, and environmental priorities into managerial decision-making practices. The scientific novelty lies in the development of a structural-logical model of the sustainable development paradigm for socioeconomic systems as a synthesis of management mechanisms and institutional architecture. The practical significance of the results lies in the possibility of their use in the preparation of national, regional, and corporate strategies, recovery programs, cross-sectoral partnership documents, and systems for monitoring the performance of sustainable socioeconomic development.

Keywords: paradigm of sustainable development; socioeconomic systems; managerial dimension; institutional dimension; institutional economics; sustainable socioeconomic development; sustainable development management; economics of sustainable development.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Dmytrenko Hennadii A. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economics, Interregional Academy of Personnel Management (2 Frometivska Str., Kyiv, 03039, Ukraine)

E-mail: dmitrenko2000@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8211-5690>

Holovach Nataliia V. – PhD (Pedagogy), Associate Professor, Professor of the Department of Business Economics, Interregional Academy of Personnel Management (2 Frometivska Str., Kyiv, 03039, Ukraine)

E-mail: n_golovach@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-6575>

Vasylets Nelya M. – PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Enterprise Economics and Management, Academy of Labour, Social Relations and Tourism (3a Kiltseva Doroha Str., Kyiv, 03187, Ukraine)

E-mail: vasilets1306@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3757-4767>

Сучасні трансформації соціально-економічних систем, посилені глобальними кризами, воєнними викликами, цифровізацією та екологічними обмеженнями, актуалізують потребу в переосмисленні традиційних моделей розвитку. У цих умовах парадигма сталого розвитку набуває значення не лише стратегічного орієнтира, а й цілісної основи формування збалансованої економічної, соціальної та екологічної політики. Особливої наукової ваги набуває дослідження управлінського та інституційного вимірів сталого розвитку, оскільки саме вони визначають можливості узгодження цілей, механізмів реалізації, розподілу повноважень і відповідальності між суб'єктами розвитку. Актуальність теми зумовлена необхідністю обґрунтування таких підходів до управління соціально-економічними системами, які забезпечують їх довгострокову стійкість, адаптивність і результативність у сучасному нестабільному середовищі.

Для України ця проблематика має особливе значення в умовах повномасштабної війни, післявоєнного відновлення, посилення регіональних диспропорцій та необхідності зміцнення інституційної спроможності держави й громад. Саме сьогодні сталий розвиток слід розглядати не лише як концепцію збалансування економічних, соціальних і екологічних інтересів, а і як практичну основу формування політики стійкості, безпеки та відновлення. Водночас сучасні умови вимагають переходу від декларативного визнання принципів сталого розвитку до їх реального вбудовування в систему стратегічного планування, публічного управління, міжсекторальної взаємодії та оцінювання результатів. У цьому контексті необхідно глибше осмислити механізми забезпечення сталості соціально-економічних систем і сформувані більш ефективні моделі їх розвитку в умовах високої невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці акцентують різні аспекти до-

сліджуваної проблематики, що свідчить про поступове формування багатовимірного наукового бачення сталого розвитку соціально-економічних систем. Так, З. В. Герасимчук і В. Г. Поліщук розкривають роль інституційного забезпечення як однієї з ключових умов стимулювання сталого розвитку регіонів, акцентуючи значення нормативних засад, організаційної впорядкованості та узгодження інтересів суб'єктів розвитку [1]. Водночас у вітчизняному науковому дискурсі запропоновано концепцію «Нового людиноцентричного управлінського курсу» для України, спрямовану на підвищення якості життя, розвиток людського потенціалу та досягнення вищого рівня суспільного добробуту та щастя громадян [2]. А. В. Дудник досліджує організаційні засади політики управління сталим розвитком агломераційних систем, підкреслюючи необхідність координації дій на національному, регіональному та локальному рівнях, а також важливість узгодженості стратегічних пріоритетів і механізмів їх реалізації [3].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із модернізацією соціально-трудових відносин, яку розглянуто як необхідну передумову досягнення цілей сталого соціально-економічного розвитку [4]. В. О. Іванченко аналізує організаційно-інституційне забезпечення сталого розвитку підприємництва як систему правил, процесів та інструментів, що інтегрує економічні, соціальні й екологічні компоненти в єдину логіку розвитку [5]. Н. В. Павліха, М. В. Войчук і М. В. Скиба акцентують значення публічного управління, децентралізації, територіальної взаємодії та регіональної політики у формуванні засад сталого розвитку [6; 11]. Попри це, у науковому дискурсі ще недостатньо повно поєднано управлінський та інституційний виміри як єдину структурну основу сучасної парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження мають теоретичне значення в частині осмислення сталого розвитку, регіонального управління, інституційних змін, людиноцентричних і трудових аспектів трансформації економіки. Водночас менш опрацьованими залишаються питання: як інтегрувати управлінські механізми та інституційне забезпечення в єдину аналітичну конструкцію; як оцінити, наскільки національні стратегічні та нормативні документи України репрезентують цю конструкцію; які практичні висновки для вдосконалення державного, регіонального та корпоративного управління випливають із такого аналізу. Недостатній рівень опрацювання зазначених питань ускладнює формування цілісного наукового бачення парадигми сталого розвитку як системи, у якій управлінські рішення, інституційні правила та механізми їх реалізації мають розглядатися у взаємозв'язку. Тому актуальним є розроблення такого підходу, який дасть змогу не лише уточнити зміст управлінського та інституційного вимірів сталого розвитку, а й виявити ступінь їх практичного відображення в Україні.

Метою статті є обґрунтування парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем крізь призму управлінського й інституційного вимірів, а також визначення практичних імперативів її реалізації в Україні на основі аналізу наукових і нормативно-стратегічних джерел.

Методичну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: *метод теоретичного узагальнення*, використаний з метою уточнення змісту парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем; *структурно-функціональний підхід*, застосований для виокремлення її управлінського та інституційного вимірів; *порівняльний аналіз*, що дав змогу зіставити нормативно-стратегічні документи; *елементи контент-аналізу*, використані для виявлення репрезентації цілей, механізмів управління, інституційного забезпечення та моніторингових компонентів у відповідних документах; *логічний метод*, на основі якого сформовано авторську модель взаємодії управлінських та інституційних механізмів сталого розвитку.

Сучасні соціально-економічні системи функціонують в умовах зростаючої нестабільності, що зумовлює потребу в переході від фрагментарних моделей реагування до цілісної парадигми сталого розвитку. Необхідність такого переходу зумовлює потребу в чіткому розумінні самого об'єкта сталого розвитку, тобто соціально-економічної системи як складного середовища взаємодії різнорівневих суб'єктів і інститутів. Со-

ціально-економічну систему доцільно трактувати як відкриту багаторівневу сукупність суб'єктів, інститутів, ресурсів і зв'язків, що функціонує в межах певного територіального, галузевого чи організаційного простору та відтворює економічні, соціальні й екологічні результати. Така система є динамічною, а її розвиток визначається не лише обсягом ресурсів, а й якістю взаємодії між учасниками, рівнем інституційної впорядкованості та здатністю до адаптації. За такого підходу сталий розвиток не зводиться до нарощування макроекономічних показників, а пов'язується з досягненням такої якості розвитку, за якої економічне зростання не руйнує соціальної основи суспільства, не підриває природних передумов відтворення та не послаблює інституційної здатності системи до саморегулювання й адаптації [12].

Відповідно, парадигма сталого розвитку постає як система принципів, орієнтирів і механізмів, що змінює логіку управління соціально-економічними системами: від короткострокового екстенсивного зростання – до довгострокової стійкості, від фрагментарних рішень – до інтегрованого врядування, від ресурсно-витратної моделі – до людиноцентричної та інституційно збалансованої моделі розвитку. У такому розумінні сталий розвиток набуває значення не лише нормативної цілі, а й практичної основи формування управлінських рішень та інституційних змін, спрямованих на забезпечення збалансованого, адаптивного й довгостроково результативного функціонування соціально-економічних систем.

Управлінський вимір цієї парадигми відображає процесуальну сторону досягнення цілей і охоплює цілепокладання, стратегічне планування, координацію суб'єктів, розподіл ресурсів, моніторинг результатів і коригування рішень відповідно до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. У працях А. В. Дудника, Н. В. Павліхи, М. В. Войчук і М. В. Скиби наголошено, що управління сталим розвитком потребує чіткого визначення повноважень, узгодження пріоритетів на різних рівнях і належних процедур оцінювання результативності [3; 6; 11]. Таким чином, управлінський вимір охоплює не лише сукупність функцій, а й принципи їх реалізації: стратегічність, адаптивність, міжсекторальну координацію, прозорість, підзвітність та орієнтацію на довгостроковий суспільний результат. У сучасних умовах це передбачає узгодження національних цілей із регіональними стратегіями, місцевими програмами розвитку, корпоративними управлінськими практиками та інструментами цифрового моніторингу. Водночас ефективність управлінського виміру залежить від наявності діє-

вих механізмів зворотного зв'язку, які дають змогу своєчасно виявляти відхилення від стратегічних орієнтирів і коригувати управлінські дії. Саме тому управління сталим розвитком має розглядатися як безперервний, багаторівневий і аналітично забезпечений процес, у якому результативність визначається не лише якістю планування, а й здатністю системи до узгодженого реагування на сучасні виклики.

Інституційний вимір характеризує середовище норм, правил і організаційних механізмів, у межах якого управлінські рішення набувають змісту та практичної дієвості. Його формують як формальні інститути – закони, стратегії, стандарти, організаційні структури, процедури контролю та фінансового забезпечення, – так і неформальні інститути, зокрема довіра, норми співпраці, культура відповідальності, мотиваційні установки, принципи соціальної справедливості та практики участі. З. В. Герасимчук і В. Г. Поліщук розглядають інституційне забезпечення сталого розвитку як ключовий чинник зниження рівня невизначеності та узгодження інтересів суб'єктів регіонального розвитку [1]. В. О. Іванченко обґрунтовує, що організаційно-інституційне забезпечення сталого розвитку охоплює сукупність правил, процесів та інструментів, завдяки яким економічна, соціальна й екологічна складові функціонують як цілісна система [5]. Положення людиноцентричного підходу та ідеї модернізації соціально-трудових відносин засвідчують, що стійкість розвитку неможлива без належної якості трудового середовища, розвитку людського капіталу та інституцій, які забезпечують гідну працю, соціальну інтеграцію та партнерську взаємодію [2; 4].

Інституційний вимір, таким чином, не лише задає рамки допустимої поведінки суб'єктів розвитку, а й визначає ступінь узгодженості їхніх дій, стабільність взаємодії та спроможність системи до довгострокових змін. Саме якість інституційного середовища значною мірою зумовлює, чи набувають цілі сталого розвитку реального управлінського втілення, чи залишаються на рівні декларацій і програмних намірів. У цьому контексті інституційний вимір доцільно розглядати як необхідну передумову результативності управлінських механізмів, інтеграції економічних, соціальних та екологічних пріоритетів і забезпечення стійкості соціально-економічних систем до сучасних викликів.

Управлінський та інституційний виміри перебувають у відносинах взаємозумовленості: управління без належної інституційної основи стає ситуативним і нестійким, тоді як інституції без дієвих управлінських механізмів залишаються формальними. З огляду на це *парадигму сталого розвитку*

соціально-економічних систем доцільно визначати як інтегровану модель розвитку, у межах якої збалансованість економічних, соціальних та екологічних результатів забезпечується синхронізованою дією стратегічного управління, інституційних правил, механізмів партнерства, інструментів відповідальності та процедур моніторингу. Український контекст підтверджує, що інституціоналізація сталого розвитку вже набула нормативно-стратегічного виміру: Указ Президента України № 722/2019 закріплює орієнтацію на досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року [10], Національна економічна стратегія на період до 2030 року визначає засади конкурентоспроможної, інклюзивної та ресурсоефективної економіки [9], Закон України «Про засади державної регіональної політики» формує правові та організаційні засади регіонального розвитку [7], а Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки найбільш повно поєднує стратегічні пріоритети, механізми координації та інституційне забезпечення [8].

Водночас питання операційного моніторингу, оцінювання ефективності управлінських інструментів і конкретизації відповідальності суб'єктів розвитку потребують поглиблення. Отже, з одного боку, це свідчить про наявність в Україні нормативної та стратегічної бази для впровадження засад сталого розвитку, а з іншого – не гарантує автоматичної результативності їх практичної реалізації. Відсутність достатньо розвиненої системи показників, процедур регулярного оцінювання та чіткого розподілу відповідальності між суб'єктами управління ускладнює перехід від проголошених цілей до вимірюваних результатів. За таких умов особливого значення набуває розроблення цілісної моделі парадигми сталого розвитку, яка поєднувала б цільові орієнтири, управлінські інструменти, інституційні механізми та критерії оцінювання їх ефективності, що дає змогу розглядати сталий розвиток не лише як напрям державної політики, а як системну основу узгодженого функціонування соціально-економічних систем у довгостроковій перспективі.

Для структурованого відображення ключових характеристик сучасної парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем доцільно подати їх у систематизованому вигляді, що представлено в *табл. 1*.

Для України це означає необхідність подальшого переходу від декларативної підтримки сталого розвитку до системи управління сталим розвитком. Така система має спиратися на поєднання трьох контурів. Перший – *стратегічно-цільовий*, що забезпечує узгодження національних, регіональних і місцевих пріоритетів розвитку. Дру-

Базові ознаки сучасної парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем

Ознака	Зміст	Управлінський прояв	Інституційний прояв
Людиноцентричність	Сталий розвиток орієнтується не лише на економічне зростання, а передусім на підвищення якості життя, розвиток людського капіталу, забезпечення соціальної справедливості, гідної праці та розширення можливостей самореалізації людини	Формування стратегій і програм, у центрі яких перебувають добробут населення, зайнятість, доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг і безпечного середовища	Функціонування інститутів соціального захисту, ринку праці, соціального діалогу, громадської участі, захисту прав людини та механізмів інклюзії
Багаторівневість	Парадигма сталого розвитку реалізується через узгодження цілей, рішень і ресурсів на глобальному, національному, регіональному, локальному та організаційному рівнях	Координація стратегій, програм і планів розвитку між різними рівнями управління; забезпечення вертикальної та горизонтальної взаємодії суб'єктів політики	Розподіл компетенцій, повноважень і відповідальності між державними, регіональними, муніципальними та корпоративними структурами; закріплення процедур міжрівневої взаємодії
Інституційна зумовленість	Результативність сталого розвитку залежить від якості формальних і неформальних правил, стабільності організаційного середовища, рівня довіри, підзвітності та здатності інститутів підтримувати довгострокові зміни	Формалізація процедур ухвалення рішень, визначення відповідальності, запровадження механізмів моніторингу, контролю, оцінювання та коригування політики	Наявність законодавчої бази, стратегічних документів, організаційних структур, регуляторних механізмів, а також норм партнерства, довіри та співпраці
Управлінська вбудованість	Сталий розвиток виступає не декларативною метою, а вбудовується в повний цикл управління: від цілепокладання та стратегування до реалізації, моніторингу та адаптації рішень	Використання стратегічного планування, бюджетування, програмно-цільового підходу, управління ризиками, систем показників результативності та адаптивного коригування рішень	Підтримка управлінських інструментів через інституційні правила, процедури, стандарти, системи підзвітності, відкритості даних і участі зацікавлених сторін

Джерело: авторське узагальнення.

гий – *інституційно-організаційний*, що включає розподіл компетенцій, механізми міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії, інструменти публічної підзвітності та участі. Третій – *аналітико-моніторинговий*, що передбачає систему індикаторів, збирання даних, оцінювання результативності та коригування управлінських рішень.

Водночас сучасна парадигма сталого розвитку не вичерпується наведеними базовими ознаками. До її важливих характеристик належать також інтегрованість економічних, соціальних та екологічних пріоритетів, що забезпечує комплексність управлінських рішень, а також адаптивність і стійкість до зовнішніх і внутрішніх викликів. За умов сучасної нестабільності саме ці характеристики визначають здатність соціально-економічних систем не лише зберігати функціональність, а й забезпечувати довгостроковий розвиток у кризо-

вих і післякризових умовах. Саме потреба поєднати стратегічно-цільовий, інституційно-організаційний та аналітико-моніторинговий контури управління з вимогами інтегрованості, адаптивності та стійкості зумовлює необхідність теоретичного моделювання сучасної парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем.

Розробка *моделі парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем* зумовлена потребою цілісного відображення взаємозв'язку цільових орієнтирів, управлінських процесів, інституційних умов, механізмів інтеграції та результатів, що забезпечують практичну реалізацію принципів сталого розвитку.

Запропонована модель відображає парадигму сталого розвитку соціально-економічних систем як цілісну логіку організації розвитку, у межах якої зовнішні виклики, цільові орієнтири, управлінські процеси, інституційні умови утворюють

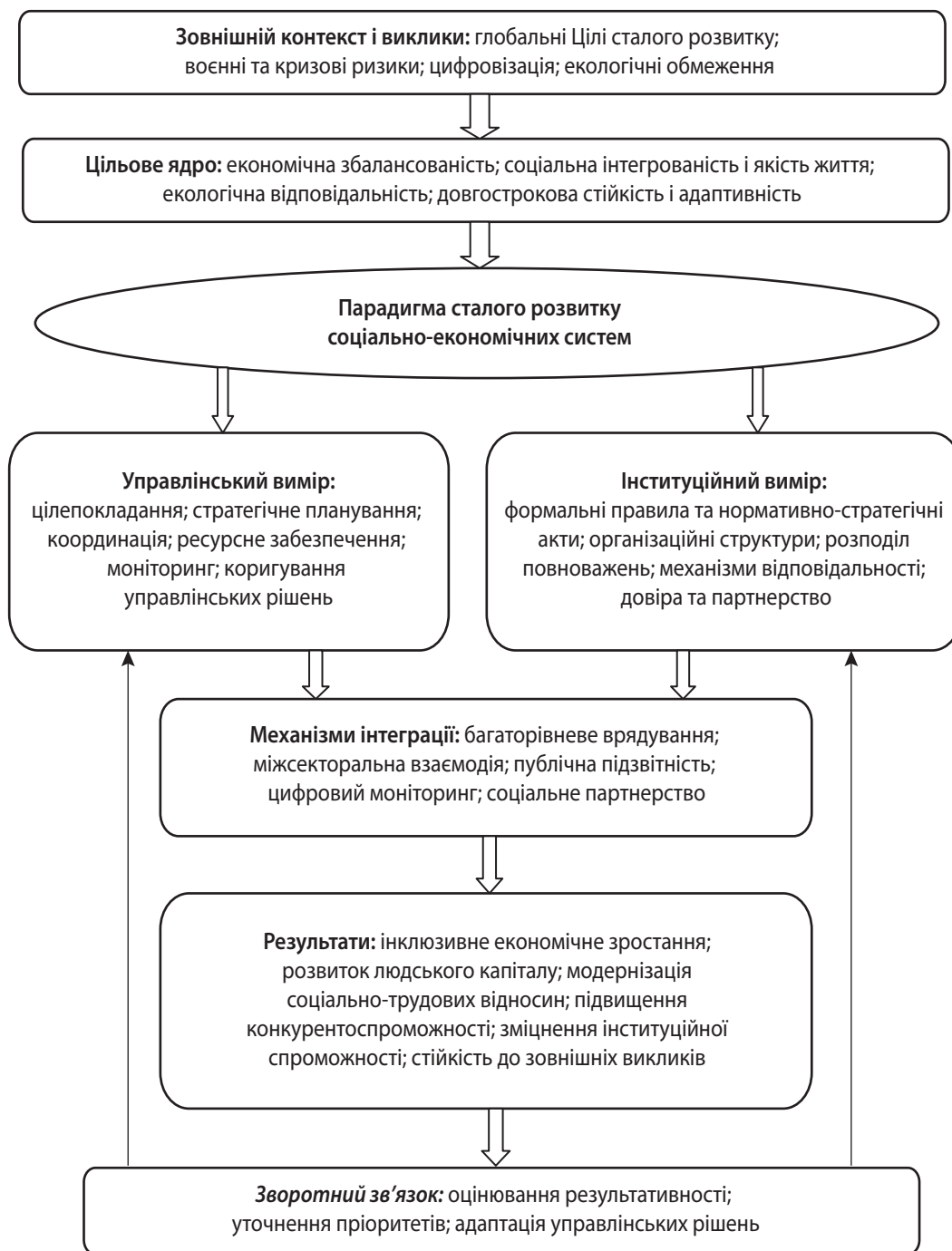

Рис. 1. Модель парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем

Джерело: авторська розробка.

взаємопов'язану систему. Її зміст розкривається через взаємодію цільового ядра з управлінським та інституційним вимірами. *Управлінський вимір* охоплює цілепокладання, стратегування, координацію, ресурсне забезпечення, моніторинг і коригування рішень, тоді як *інституційний* визначає нормативно-організаційні засади, розподіл повноважень, механізми відповідальності, довіри та партнерство. Завершеності моделі надають інтеграційні механізми, орієнтація на результати та

зворотний зв'язок, що забезпечує оцінювання результативності, адаптацію рішень.

Модель парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем має не лише теоретико-методологічне, а й прикладне значення, оскільки дає змогу конкретизувати напрями інституційного та управлінського забезпечення сталого розвитку в умовах сучасних трансформацій. Її практична цінність полягає в

тому, що вона орієнтує на перехід від формального декларування цілей сталого розвитку до побудови цілісної системи їх реалізації на державному, регіональному, місцевому та корпоративному рівнях. Такий підхід передбачає не ізольоване використання окремих управлінських інструментів або інституційних рішень, а їх взаємоузгоджене функціонування в межах єдиної логіки стратегування, координації, відповідальності, моніторингу та коригування результатів.

Для України актуалізується необхідність концентрації зусиль на кількох взаємопов'язаних напрямках. Передусім ідеться про узгодження стратегічних документів різних рівнів управління з цілями повоєнного відновлення, регіональної стійкості, соціальної інтеграції та екологічної безпеки. Водночас особливої ваги набуває посилення інституційної спроможності органів публічного управління, територіальних громад, суб'єктів господарювання та партнерських мереж до досягнення довгострокових цілей розвитку. Не менш важливим є впровадження системи вимірюваних індикаторів, цифрових механізмів збирання й аналізу даних, процедур регулярного оцінювання та публічної підзвітності, що дає змогу перевести цілі сталого розвитку у площину конкретних управлінських результатів.

Водночас реалізація такої моделі потребує поглиблення міжсекторальної взаємодії держави, бізнесу, громадянського суспільства та місцевих спільнот, оскільки саме партнерський формат створює умови для узгодження інтересів, розподілу відповідальності та мобілізації ресурсів. У результаті парадигма сталого розвитку набуває значення не лише концептуальної рамки, а інструменту практичного впорядкування соціально-економічних змін, орієнтованого на довгострокову стійкість, адаптивність і результативність розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні парадигми сталого розвитку соціально-економічних систем як інтегрованої моделі, що поєднує управлінський та інституційний виміри. У межах дослідження уточнено її зміст через виокремлення цільового ядра, структурних компонентів, механізмів взаємодії та результативних характеристик; удосконалено підхід до аналізу нормативно-стратегічного забезпечення сталого розвитку шляхом розмежування управлінської, інституційної та аналітико-моніторингової складових; дістало подальшого розвитку обґрунтування ролі багаторівневого врядування, міжсекторальної взаємодії, публічної підзвітності та цифрового моніторингу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих положень і авторської моделі під час розроб-

лення стратегій регіонального розвитку, програм повоєнного відновлення, ESG-орієнтованих документів, програм модернізації соціально-трудо-вих відносин і систем моніторингу управлінських рішень на державному, регіональному та корпоративному рівнях.

ВИСНОВКИ

У статті обґрунтовано, що парадигма сталого розвитку соціально-економічних систем є інтегрованою моделлю, у межах якої економічні, соціальні та екологічні результати забезпечуються через узгоджену взаємодію управлінського й інституційного вимірів. Встановлено, що її сутнісними характеристиками є людиноцентричність, багаторівневність, інституційна зумовленість і управлінська вбудованість, тоді як практична реалізація потребує поєднання стратегічно-цільового, інституційно-організаційного та аналітико-моніторингового контурів. Доведено, що в Україні сформовано базове нормативно-стратегічне підґрунтя для впровадження засад сталого розвитку, однак його практична результативність залишається обмеженою через недостатню міжрівневу координацію, нерозвиненість системи індикаторів, процедур оцінювання результативності та недостатню конкретизацію відповідальності суб'єктів розвитку.

Запропоновані положення та авторська модель можуть бути використані під час удосконалення державної, регіональної та корпоративної політики у сфері сталого розвитку, а також у процесі підготовки програм повоєнного відновлення, стратегій регіонального розвитку та систем моніторингу управлінських рішень.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з розробленням методик оцінювання інституційної спроможності соціально-економічних систем і практичних інструментів вимірювання ефективності управлінських механізмів реалізації цілей сталого розвитку. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 30–47. URL: https://www.re.gov.ua/re201104/re201104_030_GerasymchukZV,PolishchukVH.pdf
2. Дмитренко Г. А., Головач Н. В., Козлова А. І. Людиноцентризм у контексті підвищення конкурентоспроможності сучасних підприємств і успішності бізнесу. *Наукові праці МАУП. Серія «Економічні науки»*. 2025. Вип. 4. С. 32–39. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/80-4>

3. Дудник А. В. Організаційні засади політики управління сталим розвитком промислово-міських агломерацій. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 3. С. 197–206. DOI: <https://doi.org/10.33271/ev/67.197>
4. Зглат-Лозинська Л., Лич В., Головач Н. Роль модернізації соціально-трудових відносин у досягненні цілей сталого соціально-економічного розвитку. *Шляхи підвищення ефективності будівництва*. 2024. Вип. 54. Ч. 2. С. 40–49. DOI: [https://doi.org/10.32347/2707-501x.2024.54\(2\).40-49](https://doi.org/10.32347/2707-501x.2024.54(2).40-49)
5. Іванченко В. О. Організаційно-інституційне забезпечення сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012074>
6. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації. *Регіональна економіка*. 2018. № 3. С. 29–35. URL: https://re.gov.ua/re201803/re201803_029_PavlikhaNV,VoychukMV.pdf
7. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19#Text>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/695-2020-p#Text>
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/179-2021-p#Text>
10. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
11. Скиба М. В. Концептуальні засади публічного управління соціально-економічним розвитком регіону. *Регіональна економіка*. 2020. № 3. С. 35–45. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-4>
12. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development : Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/70/1>

REFERENCES

- Dmytrenko H. A., Holovach N. V. & Kozlova A. I. (2025). Liudynotsentryzm u konteksti pidvyshchennia konkurentospromozhnosti suchasnykh pidpriemstv i uspishnosti biznesu [Human-centrism in the context of increasing the competitiveness of modern enterprises and business success]. *Naukovi pratsi MAUP. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, 4, 32–39. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/80-4>
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/70/1. 2015, September 25. <https://docs.un.org/en/A/RES/70/1>
- Dudnyk A. V. (2019). Orhanizatsiini zasady polityky upravlinnia stalym rozvytkom promyslovo-miskykh ahlomeratsii [Organizational principles of the policy of managing sustainable development of industrial-urban agglomerations]. *Ekonomicnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 3, 197–206. <https://doi.org/10.33271/ev/67.197>
- Herasymchuk Z. V. & Polishchuk V. H. (2011). Teoretychni osnovy instytutsiinoho zabezpechennia stymuliuвання staloho rozvytku rehionu [Theoretical foundations of institutional support for stimulating sustainable development of the region]. *Rehionalna ekonomika*, 4, 30–47. https://www.re.gov.ua/re2011104/re2011104_030_GerasymchukZV,PolishchukVH.pdf
- Ivanchenko V. O. (2020). Orhanizatsiino-instytutsiine zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemnytstva v silskomu hospodarstvi [Organizational and institutional support for sustainable development of entrepreneurship in agriculture]. *Ekonomiczna APK*, 12, 74–80. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012074>
- Pavlikha N. V. & Voichuk M. V. (2018). Kontseptualni zasady upravlinnia stalym rozvytkom mista v umovakh yevropeiskoi intehratsii ta realizatsii reformy detsentralizatsii [Conceptual principles of city sustainable development management in terms of European integration and implementation of decentralization reform]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 29–35. https://re.gov.ua/re201803/re201803_029_PavlikhaNV,VoychukMV.pdf
- Skyba M. V. (2020). Kontseptualni zasady publicnogo upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom rehionu [Conceptual principles of public management of socio-economic development of the region]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 35–45. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-4>
- Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku» № 722/2019 [Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030" № 722/2019]. 2019, September 30. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku» № 179 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the National economic strategy for the period until 2030" № 179]. 2021, March 3. <https://zakon.rada.gov.ua/go/179-2021-p#Text>
- Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» № 156-VIII [Law of Ukraine "On the principles of state regional policy" № 156-VIII]. 2015, February 5. <https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19#Text>
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky» № 695 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State

strategy for regional development for 2021–2027" № 695]. 2020, August 5. <https://zakon.rada.gov.ua/go/695-2020-p#Text>

Zghalat-Lozynska L., Lych V. & Holovach N. (2024). Rol modernizatsii sotsialno-trudovykh vidnosyn u dosiahnenni tsilei staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [The role of modernization of social and labor relations in achieving the goals of sustainable

socio-economic development]. *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti budivnytstva* [Ways to increase the efficiency of construction] (p. 40–49).

[https://doi.org/10.32347/2707-501x.2024.54\(2\).40-49](https://doi.org/10.32347/2707-501x.2024.54(2).40-49)

Стаття надійшла до редакції / Received: 04.03.2026

Статтю прийнято до публікації / Accepted: 18.03.2026

Оприлюднено / Published: 30.04.2026

УДК 640.4(338)

JEL: F63; L83; L86; M15; M21; O14

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2026-3-16-27>

ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО БАЗИСУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

©2026 БАЛАЦЬКА Н. Ю.

УДК 640.4(338)

JEL: F63; L83; L86; M15; M21; O14

Балацька Н. Ю. Формування теоретичного базису розвитку підприємства: науково-методологічний аспект

Мета статті полягає у формуванні єдиного понятійно-категоріального підходу до трактування сутності категорії «розвиток підприємства» як теоретичної основи розвитку підприємства, а також у розробленні моделі взаємозалежності розвитку підприємства та суспільства. В умовах прискорення інтеграції економіки України до світової економічної системи, а також під впливом глобалізаційних процесів і зростання складності економічних відносин, особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на забезпечення ефективного розвитку підприємств. На основі аналізу наукових праць і літературних джерел було визначено основні сутнісні характеристики категорії «розвиток», які підкреслюють багатогранність процесів управління розвитком підприємства. У результаті проведеного теоретичного дослідження сформовано теоретичну основу розвитку підприємства. Виокремлено ключові наукові підходи до трактування поняття «розвиток», серед яких: філософський, біологічний, історичний, логічний, процесний, економічний і ціннісний. Визначено сутнісні характеристики та універсальні закономірні властивості, що формують методологічний базис дослідження цієї категорії. За підсумками теоретичного аналізу встановлено економічні закони та закономірності, які базуються на системному підході до трактування поняття «підприємство». Це дало змогу розробити модель взаємозалежності розвитку підприємства та суспільства. Обґрунтовано, що розвиток підприємства взаємопов'язаний з розвитком систем вищого рівня – суспільства, галузі, національної та світової економіки. Він визначається, з одного боку, процесами розподілу ресурсів і товарів між різними економічними системами, а з іншого – рівнем задоволення потреб суспільства в товарах і ресурсах, які підприємство пропонує в обмін на можливість отримання прибутку. Проведений аналіз сучасних підходів до трактування сутності поняття «розвиток підприємства» дозволив сформувати інформаційну основу для визначення ключових характеристик цієї категорії, що відображають її складність, багатоаспектність і комплексний характер. До таких характеристик належать: цілеспрямованість і усвідомленість; здатність адаптуватися до умов зовнішнього середовища; трансформаційний характер розвитку системи; наявність кількісних і якісних змін; перехід від одного стану системи до іншого; незворотність змін; формування нової якості системи; іманентний характер змін; забезпечення притоку цінності. Приймаючи до уваги концептуальне бачення розвитку підприємства з позицій ціннісного підходу, запропоновано таке його визначення: розвиток підприємства – процес іманентної здатності підприємства до здійснення конструктивних змін ціннісної пропозиції, що ведуть до появи нової якості системи, орієнтованої на підтримку існуючих і генерування нових конкурентних переваг.

Ключові слова: розвиток; підприємство; система; системний підхід; управління; цінність; конкурентні переваги.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 27.

Балацька Наталія Юріївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри готельного, ресторанного бізнесу і крафтових технологій, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: natyrbal_28@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3940-1568>

UDC 640.4(338)

JEL: F63; L83; L86; M15; M21; O14

Balatska N. Yu. Formation of the Theoretical Basis for Enterprise Development: Scientific and Methodological Aspect

The aim of the article is to form a unified conceptual-categorical approach to interpreting the essence of the category «enterprise development» as the theoretical foundation of enterprise development, as well as to develop a model of the interdependence between enterprise development and society. In the context of the accelerated integration of Ukraine's economy into the global economic system, as well as under the influence of globalization processes and the increasing complexity of economic relations, a research aimed at ensuring the efficient development of enterprises becomes particularly relevant. Based on the analysis of scientific works and literature sources, the main essential characteristics of the category «development» were identified, highlighting the multifaceted nature of enterprise development management processes. As a result of the conducted theoretical research, a theoretical basis for enterprise development was formed. Key scientific approaches to the interpretation of the concept of «development» have been singled out, including: philosophical, biological, historical, logical, process, economic, and value-based. The essential characteristics and universal regular properties that form the methodological basis for studying this category have been defined. Based on the results of the theoretical analysis, economic laws and regularities have been defined, which are based on a system approach to interpreting the concept of «enterprise». This made it possible to develop a model of the interdependence of the development of an enterprise and society. It